

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Έλεν Κάλμους γεννήθηκε στη Βιέννη, την αλησμόνητη πόλη του Στέφαν Τσβάιχ. Θα μπορούσε να μιλήσει στον Γκυ για τους Σλάβους, τους Ούγγρους, τους Γερμανούς, τους Γάλλους, γι' αυτή την πανσπερμία ανθρώπων που έφτιαξε μουσικές και χορούς, μνημεία και κήπους, μια ξεχωριστή κουλτούρα, έναν ολόκληρο πολιτισμό, μέχρι τη μέρα που όλα αυτά τινάχτηκαν στον αέρα στο όνομα της φυλετικής καθαρότητας.

Η Έλεν βυθίστηκε στην πιο βαθιά σιωπή, λες και, αν πρόφερε έστω μία λέξη, αυτό θα σήμαινε τον θάνατό της.

Ο Στέφαν Τσβάιχ όμως δεν σώπασε, έγραψε τον *Κόσμο του χτες*. Αφού ταχυδρόμησε το κείμενό του, την επόμενη μέρα αυτοκτόνησε, μαζί με τη γυναίκα του, στο δωμάτιο ενός ανώνυμου ξενοδοχείου, στη Βραζιλία, το 1942. Αν η μνήμη κόβει σαν μαχαίρι, η γραφή δεν σε σώζει από την τρέλα ή την απελπισία.

Για την οικογένεια Κάλμους, την οικογένεια Φιναλύ, την οικογένεια Τσβάιχ το 1938 είναι η χρονιά που όλα άλλαξαν.

Εγκατέλειψαν κυνηγημένοι τη χώρα τους, «με την καρδιά σαν πέτρα»,¹ κατεστραμμένοι. Για να 'ναι μακριά, για να μεσο-

1. Στέφαν Τσβάιχ, «Ο κόσμος του χτες», *Μυθιστορήματα, νουβέλες και αφηγήματα*, «La Pléiade», εκδ. Gallimard, 2013.

λαβούν όσο γίνεται περισσότερες θάλασσες και στεριές ανάμεσα σ' αυτούς και τους ναζί, έφυγαν καλπάζοντας προς τα μπρος, δέχτηκαν να αφήσουν πίσω τους περιουσίες, πίνακες, σπίτια, ό,τι είχαν καταφέρει να φτιάξουν, ενώ μέσα τους στοίχειωναν τα πρόσωπα των γονιών τους, των αδελφών τους, των φίλων τους που είχαν εγκλωβιστεί στη Βιέννη, οι οποίοι περίμεναν μια γραπτή έγκριση, μια άδεια μετακίνησης, μια βίζα για να γλιτώσουν από τον Άιχμαν και τα τσιράκια του.

Αναζητώντας την Έλεν Κάλμους, έπεσα πάνω στην οικογένεια Φιναλύ. Τους συνάντησα στη Βιέννη, στους δρόμους της Γαλλίας, στη Λα Τρονς. Οι διαδρομές τους είναι ακριβώς οι ίδιες. Συναναστράφηκαν τους ίδιους ανθρώπους, συνεργάστηκαν με τις ίδιες οργανώσεις, μόνο οι επιλογές τους ήταν διαφορετικές. Και καθώς τα γράφω αυτά προσπαθώντας να εξερευνήσω το παρελθόν τους, δεν γνωρίζω ακόμα αν συναντήθηκαν ποτέ στο τραμ της Γκρενόμπλ, αν αντάλλαξαν χαμόγελα στον δρόμο, αν άκουσαν να φωνάζουν τα ονόματά τους στο τμήμα αλλοδαπών της νομαρχίας. Στο βάθος όλα αυτά δεν έχουν σημασία. Τα φαντάσματά τους, που πλανιούνται ακόμη στα μέρη όπου έζησαν, συνεχίζουν να σιγοψιθυρίζουν το μυστήριο του πεπρωμένου τους. Οι Φιναλύ δολοφονήθηκαν στο Άουσβιτς, κι η Έλεν, που επέζησε, δεν το συγχώρησε ποτέ στον εαυτό της. Τα παιδιά τους, που δεν ήξεραν τίποτα για την ιστορία τους, μεγάλωσαν μαζί κουβαλώντας τα σωματικά και ψυχικά σημάδια της εξορίας και του διωγμού.

Δεν μπορώ να γράψω για την Έλεν, αν δεν νεκραναστήσω τους Φιναλύ.

Δεν μπορώ να μιλήσω για τον Γκυ, αν δεν εξηγήσω το δράμα του Ρομπέρ και του Ζεράλντ.

Από τη Βιέννη ως τη 2^η Σύνοδο του Βατικανού ο δρόμος της

αφήγησής μας θα είναι στρωμένος με ανθρώπινα θύματα, κατεστραμμένος από τη βαρβαρότητα κάποιων, αλλά και φωτισμένος από τις λάμπεις του θάρρους κάποιων άλλων, που προσπάθησαν να σώσουν μια χούφτα παιδιά από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο Φριτς Φιναλύ είχε τακτοποιήσει τα χαρτιά του, διαβατήρια, ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεως και γάμου, σ' έναν δερμάτινο χαρτοφύλακα και, λίγες μέρες πριν από τη σύλληψή του, το 1944, τον παρέδωσε στην κυρία Μπαρέ, διευθύντρια του μαιευτηρίου όπου είχαν γεννηθεί ο Ρομπέρ και ο Ζεράλντ.

Η κυρία Μπαρέ τον φύλαξε χωρίς να πει λέξη σε κανέναν. Περίμενε να γυρίσουν ο Φριτς και η Άννι από το στρατόπεδο συγκέντρωσης.

Τον Φεβρουάριο του 1953, κι ενώ ο Μωυσής Κέλερ προσπαθούσε απεγνωσμένα, πέντε ολόκληρα χρόνια, να πάρει πίσω τον Ρομπέρ και τον Ζεράλντ, στο απόγειο του δημοσιογραφικού πανδαιμόνιου που είχε δημιουργηθεί, η κυρία Μπαρέ επέλεξε τελικά στρατόπεδο και ζήτησε από τον άντρα της να παραδώσει στον Μωυσή Κέλερ τον δερμάτινο χαρτοφύλακα του γιατρού.¹

Απ' ό,τι λέει ο Γκυ, τα έγγραφα αυτά τον βοήθησαν να κατανοήσει ποιοι ήταν πραγματικά οι Φιναλύ πριν από το Anschluss και την εξορία.

Γεννημένος στο Κλοστερνόιμπουργκ, δεκαπέντε χιλιόμετρα από τη Βιέννη, στις 26 Μαρτίου 1906, σε μια οικογένεια με πέντε παιδιά, ο Φριτς έχει τρεις αδελφές, τη Μαργαρίτα, τη Λουίζα και τη Χέντβιγκ, κι έναν αδελφό, τον Ρίχαρντ. Ο πατέρας του, ο Σαμουέλ, είναι ένας απλός υπάλληλος του οργανισμού σιδηροδρόμων. Ο Φριτς δεν θέλει να 'ναι βάρος στους γονείς του, και το 1924

1. Μωυσής Κέλερ, *ό.π.*

εγγράφεται στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βιέννης. Για να χρηματοδοτήσει τις σπουδές του, έναν χρόνο φοιτά στο Πανεπιστήμιο κι έναν δουλεύει. Έτσι, το πτυχίο της ιατρικής το παίρνει μετά από δεκατέσσερα ολόκληρα χρόνια. Στη Βιέννη, παρά τους πειρασμούς, ο νεαρός αρνείται να αφομοιωθεί από τη χριστιανική κουλτούρα και παραμένει δεμένος με τη μοίρα του λαού του. Εντάσσεται στη Σιωνιστική Ομοσπονδία Αυστρίας, κάρτα μέλους υπ' αριθμ. 5605, και υποστηρίζει τον σιωνιστικό αθλητικό σύλλογο Μακάμπι, κάρτα μέλους υπ' αριθμ. 4745. Οι ιουδαϊκές του αντιλήψεις δεν τον εμποδίζουν να ενδιαφέρεται για την πολιτική κατάσταση της χώρας. Προσχωρεί και συμμετέχει ενεργά στο φοιτητικό σοσιαλιστικό κίνημα. Για τον Φριτς οι διαφορετικές του ταυτότητες είναι συγκλίνουσες, οι αγώνες σχετίζονται και εμπλουτίζονται αμοιβαία, είναι σαν τον Στέφαν Τσβάιχ, θέλει κι αυτός να ζήσει στην εποχή του, μαζί με τους αλλόθρησκους αλλά και μαζί με τον λαό του, αρνείται να επιλέξει, έστω και αν πληρώσει το τίμημα αυτό με τη ζωή του, θα το δούμε αυτό στη Λα Τρονς, στη διάρκεια της Κατοχής, όταν, παρά τους κινδύνους, θα κάνει περιτομή στους δυο γιους του.

Παρατηρώ τη μοναδική φωτογραφία του νεαρού γιατρού που βρήκα, ο οποίος είχε αποκτήσει πολλούς φίλους στην Γκρενόμπλ και στη Λα Τρονς. Καθισμένος ανάποδα σε μια καρέκλα, με τα χέρια σταυρωμένα και ακουμπισμένα στην πλάτη της, φορώντας σκούρο ριγέ σακάκι, άσπρο πουκάμισο και γραβάτα, αποπνέει ηρεμία και σιγουριά. Το πρόσωπό του εμπνέει εμπιστοσύνη. Είναι όμορφος, με κοντά, σπαστά μαλλιά, ζωηρό κι έξυπνο βλέμμα. Δίπλα στη φωτογραφία του βάζω τη φωτογραφία της Άννι Σβαρτς, γεννημένης στις 18 Φεβρουαρίου 1915 στο Γκμυντ, την οποία νυμφεύτηκε ο Φριτς στις 30 Αυγούστου 1938. Πρόσωπο οβάλ, μαλλιά κοντά καστανά, μεγάλα μαύρα μάτια, διεισδυτικό

βλέμμα – το πρόσωπο της Άννι αποπνέει γλύκα και τρυφερότητα. Πριν παντρευτεί, η Άννι είχε μείνει δυο χρόνια στο Λονδίνο για να τελειοποιήσει τα αγγλικά της και άλλα δύο στην Πράγα σπουδάζοντας στενογραφία σε μια εμπορική σχολή. Το βλέμμα της με καταδιώκει. Η Άννι δολοφονήθηκε στο Άουσβιτς. Δεν ήταν ούτε τριάντα χρονών.

Ξαναβρίσκοντας την Έλεν, το δύσκολο εγχείρημα να αγαπήσει και να αγαπηθεί στα σαράντα του χρόνια είχε αίσιο τέλος: ο Γκυ ανακάλυψε ότι είχε κι αυτός οικογένεια, συγγενείς, προγόνους. Η Έλεν τού αποκάλυψε το γενεαλογικό δέντρο της μητέρας της, το γένος Μπαίρ, που οι ρίζες του φτάνουν πριν από το 1700.

Οι συγγενείς που ξαναβρήκε ήταν κάτι σαν ρεβάνς για τον Γκυ, που, για χρόνια ολόκληρα, με το μέτωπο κολλημένο στα τζάμια του οικοτροφείου, κοίταζε τους συμμαθητές του να σπρώχνονται και να τσιρίζουν για ν' ανέβουν στο πούλμαν που θα τους πήγαινε στις οικογένειές τους. Εκείνος δεν είχε κανέναν. Όταν το οικοτροφείο άδειαζε, ο Γκυ έκοβε άσκοπες βόλτες στους διαδρόμους, στην τραπεζαρία, στους κοιτώνες, στις άδειες και σιωπηλές αίθουσες διδασκαλίας. Το πρόσωπο που ισχυριζόταν πως ήταν προστάτιδά του ήταν απόν. Παρά τα ικετευτικά γράμματα που της έστελνε, η δεσποινίς Μπρεν δεν τον άφηνε να γυρίσει στην Γκρενόμπλ με το πρόσχημα ότι η μετακίνηση κόστιζε ακριβά, ότι η ίδια πνιγόταν στη δουλειά, ότι η Μαρί ήταν απασχολημένη. Βλέποντάς τον τόσο μόνο, ο διευθυντής του οικοτροφείου έστειλε επιστολή στην οικογένεια Παγιούντ, με την οποία τους ρωτούσε αν μπορούσαν να δεχτούν σπίτι τους τον φίλο και συμμαθητή του γιου τους, Πιέρ. Το ζεύγος Παγιούντ δέχτηκε. «Μια τζούρα ευτυχίας» θα γράψει αργότερα ο Γκυ.

Όταν πήγα να τον επισκεφτώ σπίτι του, κάπου έξω από την Τουλούζη, ο Γκυ είχε έτοιμο να μου δείξει τον «θησαυρό» του: καμιά πενηνταριά φωτογραφίες τραβηγμένες από το 1895 ως το 1943. Μου εξηγεί: «Στο δωμάτιο που μέναμε όταν πηγαίναμε διακοπές στις ΗΠΑ, η μαμά φυλούσε τακτοποιημένα σ' ένα ντουλάπι μερικά άλμπουμ με φωτογραφίες. Μου έδωσε την άδεια να πάρω όσες με ενδιέφεραν». Ο Γκυ εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία, για να «οικειοποιηθεί το πιο ιδιωτικό κομμάτι της οικογένειας αυτής, που [του] έλειψε σαράντα ολόκληρα χρόνια».

Η Έλεν ποτέ δεν συζήτησε με τον Γκυ τις φωτογραφίες αυτές. «Η μητέρα μου δεν μπορούσε καν να τους ρίξει μια ματιά, της ήταν αδύνατο» θα μου πει αργότερα.

Απλώσαμε πάνω στο τραπέζι τις φωτογραφίες, με τις λεζάντες τους στα γερμανικά, κι επιχειρήσαμε να τις κατατάξουμε χρονολογικά. Πολύ γρήγορα φτιάξαμε μια πρώτη ενότητα με τίτλο: «Φωτογραφίες από την Αυστρία». Η ενότητα ξεκινάει μ' ένα μικρό κοριτσάκι, τη Γερτρούδη Μπαιρ, φωτογραφημένο στην Πράγα το 1895, να φοράει μια άσπρη μακριά πουκαμίσια. Δίπλα στο πεντάχρονο κορίτσι ο φωτογράφος έχει τοποθετήσει μια καρέκλα στηλ Ναπολέοντος Γ', που πάνω της αναπαύεται ένα μποτάκι με κορδόνια. Χάρη στο θολό, σχεδόν νεφελώδες, φόντο, η Γερτρούδη, με τα λυτά της μαλλιά και τα γυμνά της ποδαράκια, μοιάζει με άγγελο. Οι φωτογραφίες συνεχίζονται. Η Γερτρούδη, στα είκοσι, προφίλ, ποζάρει καθιστή, φορώντας ένα πλεχτό καπέλο με τριαντάφυλλα, που δείχνουν να 'χουν φτιαχτεί από οπαλίνα. Η αυτοκρατορία των Αψβούργων δεν έχει ακόμα καταρρεύσει. Η φωτογραφία αυτή είναι η τελευταία πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι υπόλοιπες συνεχίζουν από το 1922 και ύστερα.

Η Γερτρούδη παντρεύεται, το 1919, τον Ευγένιο Κάλμους, δώ-

δεκα χρόνια μεγαλύτερό της. Γεννημένος το 1878 στο Βερολίνο, ο Ευγένιος εγκαθίσταται στη Βιέννη στις αρχές του αιώνα για να κάνει το διδακτορικό του στα νομικά. Πέντε χρόνια αργότερα πεθαίνει ο πατέρας του. Τα στοιχεία για τη ζωή του Ευγένιου είναι ελλιπή. Η Έλεν είχε πει ότι ο Ευγένιος ξεκίνησε την καριέρα του ως δικηγόρος στην αυλή του αυτοκράτορα. Ο Γκυ δεν βρήκε κάποιο στοιχείο που να αποδεικνύει κάτι τέτοιο, αλλά θα ανακαλύψει ότι ο παππούς του είχε παντρευτεί δυο φορές και πως ήταν ελευθεροτέκτονας από τις 19 Απριλίου του 1921. Από τα αρχεία της Στοάς προκύπτει ο αριθμός μητρώου του, 497, ωστόσο καμία απάντηση δεν μπορεί να δοθεί στο ερώτημα πού ήταν ο Ευγένιος στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Η πρώτη φωτογραφία του ζευγαριού που έχουμε είναι οικογενειακή: η Γερτρούδη, ψηλή, λυγερή, με εντυπωσιακή χάρη, φοράει ένα μακρύ μαύρο φόρεμα στιλ Μπελ Επόκ, ενώ τα μαλλιά της πέφτουν πυκνά γύρω από το πρόσωπό της· ο Ευγένιος στέκεται στο πλευρό της, με ξυρισμένες φαβορίτες, ένα μαύρο τσουλούφι να πέφτει στο μέτωπό του, ριγέ παντελόνι, γιλέκο, άσπρο πουκάμισο και παπιγιόν. Η Έλεν είναι τριών χρονών, ο Φρεντ ακόμη βρέφος. Σε οποιαδήποτε ηλικία, η Έλεν ποζάρει πάντα μαζί με τους γονείς της, τον αδελφό της και τις δυο γιαγιάδες της, τη Ρόζα Κάλμους και την Μπέρτα Μπαιρ.

Όλες οι φωτογραφίες έχουν τραβηχτεί σε στιγμές διακοπών. Είναι γεμάτες καλοκαιρινό φως. Η οικογένεια διαμένει στο ξενοδοχείο Καρολίνενχοφ, στο Πόντερσντορφ, εβδομήντα χιλιόμετρα από τη Βιέννη, στις όχθες της λίμνης Νόιζιντλ, ένα θέρετρο τόσο προσφιλές στους κατοίκους της πρωτεύουσας, που η λίμνη είχε πάρει την ονομασία «η θάλασσα των Βιεννέζων».

Αυτή η ευτυχισμένη, ενωμένη οικογένεια, που, κάθε καλοκαίρι, συγκεντρώνει και τις τρεις γενιές της, μ' έχει κερδίσει.

Παρατηρώ προσεκτικά το ντεκόρ, τα ψηλά δέντρα, τα ξύλινα παγκάκια, το πλάτωμα με τα φυτεμένα πυξάρια, τις τριανταφυλλίες. Κοιτάζω τη Ρόζα Κάλμους, μητέρα του Ευγένιου· είναι αυτή που κάλεσε τον φωτογράφο, στα 1920, να τη βγάλει φωτογραφία. Το βλέμμα ονειροπόλο, τα χαρακτηριστικά του προσώπου ακόμα ωραία και λεπτά, ενώ τα χείλη, κλειστά, δεν χαμογελούν. Μήπως επειδή είναι ο πρώτος καιρός μετά τον πόλεμο; Ή, μήπως, επειδή χήρεψε; Μέχρι το 1930, χρονολογία του θανάτου της, η Ρόζα Κάλμους θα φοράει ένα μαύρο ταγέρ με μακριά φούστα, στενό γιλέκο, μάλλινο μεσάτο παλτό και άσπρη μεταξωτή μπλούζα με δαντελένιο γιακά και μικροσκοπικά κουμπάκια. Η Ρόζα Κάλμους είναι σικάτη. Το χτένισμά της είναι αυστηρό σαν το ντύσιμό της, ούτε μια τρίχα δεν ξεφεύγει από το σινιόν της. Η Μπέρτα Μπαιρ, η προς μητρός γιαγιά, την οποία βλέπουμε σε μια άλλη φωτογραφία, που χρονολογείται κι αυτή από το 1929, έχει ένα πρόσωπο που δεν μπορείς να το ξεχάσεις, ένα πρόσωπο σμιλεμένο από μπρούντζο: ψηλό μέτωπο, έντονα χαρακτηριστικά, ανάερα, ανάκατα μαλλιά, κατάλευκα σαν το χιόνι, στεφανώνουν το πρόσωπό της. Μπορείς να υποθέσεις ότι η Μπέρτα Μπαιρ φοράει ένα απλό μαύρο βελούδινο φόρεμα κι ότι ποτέ δεν αφιέρωσε πολύ χρόνο στην εμφάνισή της. Παρ' όλα αυτά, η οικογένεια Μπαιρ ήταν πιο πλούσια από την οικογένεια Κάλμους, όμως οι δυο γυναίκες προέρχονται από διαφορετικούς κόσμους: η Ρόζα είναι Βερολινέζα, ενώ η Μπέρτα γεννήθηκε, το 1855, σε μια μικρή επαρχιακή πόλη, το Καϊνιχίνχοφ, της Τσεχοσλοβακίας.

Καθώς οι φωτογραφίες διαδέχονται η μία την άλλη με χρονολογική σειρά, τα φορέματα της Γερτρούδης κονταίνουν, όπως και το μαλλί της, ακολουθώντας τις επιταγές της μόδας. Φροντίζει την Έλεν, ντύνοντάς τη με υπέροχα φορεματάκια από ακατέργαστο μετάξι και δένοντας τα μαλλιά της με τεράστιους

φιόγκους. Ο μικρούλης Φρεντ, αυτός που θα διαιωνίσει το όνομα της οικογένειας, ντύνεται με ναυτικές μπλούζες και φοράει ακριβά μποτάκια.

Α, εξάισια εποχή... Η επαγγελματική κάρτα του Ευγένιου αναγράφει το επάγγελμά του: ένορκος δικαστικός πραγματογνώμων σε θέματα ασφάλισης της Ένωσης Αυστριακών Βιομηχανιών. Η δουλειά του πρέπει να πήγαινε καλά, γιατί οι Κάλμους έμεναν σε μια μεγάλη πέτρινη πολυκατοικία στον αριθμό 1 της οδού Μπάμπενμπεργκ, στο πρώτο δημοτικό διαμέρισμα, μια από τις μεγαλοαστικές συνοικίες της Βιέννης. Στο σπίτι τους έχουν τηλέφωνο, ενώ ο Ευγένιος έχει κρατήσει ένα δωμάτιο του σπιτιού για λογαριασμό του και δουλεύει εκεί.

Κοιτάζω στα πεταχτά τις φωτογραφίες της δεκαετίας του '30: η Έλεν και ο Φρεντ, πάνω σε ξυλοπόδαρα, πονηρούληδες, ευτυχισμένοι και χαρούμενοι· η Έλεν πάνω σ' ένα καρότσι μαζί μ' ένα τσούρμο παιδιά· η Έλεν, στα δεκαεφτά της, με πλισέ φούστα, καβάλα σ' έναν φράχτη. Ψάχνω να βρω φωτογραφία από κάποια θρησκευτική γιορτή, μα δεν βρίσκω καμία.

Στα 1934-1935 η Γερτρούδη είχε χάσει πια τη χάρη της. Το πρόσωπό της έχει κρεμάσει, το κορμί της έχει βαρύνει. Στη φωτογραφία αυτή, που έχει τραβηχτεί τέσσερα χρόνια πριν από το Anschluss, η Γερτρούδη και ο Ευγένιος, με καπέλο, παλτό και γάντια, είναι πια γέροι. Δείχνουν λυπημένοι, συνοφρυωμένοι.

Έχει συγκεντρώσει άραγε ο Γκυ στοιχεία για τους συγγενείς του στη Βιέννη; Με ρωτάει τι εννοώ. Του απαντώ: έμαθε αν το ζεύγος Κάλμους έκανε θρησκευτικό γάμο στη συναγωγή ή αν ο Φρεντ έκανε το μπαρ μισβά του; Θέλω να μάθω αν οι Κάλμους ένιωθαν Εβραίοι και πόσο. Κατά τη βασιλεία του Ιωσήφ Β', με το διάταγμα περί ανοχής του 1782, έκλεισαν, για τους Εβραίους της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας, πέντε αιώνες «επιλεκτικής ανοχής». Πολύ

πριν από την πολιτική τους χειραφέτηση, το 1867, μια καινούρια εποχή άνοιγε γι' αυτούς, ιδιαιτέρως συναρπαστική αν σκεφτεί κανείς ότι ένα καινούριο κίνημα γεννιόταν στη Γερμανία, η Χασκάλα ή «Εβραϊκός Διαφωτισμός», με ιδρυτή τον φιλόσοφο Μωυσή Μέντελσον, που υποστήριζε μεν την ιδέα της εβραϊκής χειραφέτησης αλλά, παράλληλα, την προσέγγιση με τους χριστιανούς.

Οι Εβραίοι, που μέχρι τότε ήταν υποχρεωμένοι να ασκούν, αποκλειστικά, επαγγέλματα όπως αυτά του εμπόρου ή του τοκογλύφου, διείσδυσαν στον στρατό, στην πολιτική, στη βιομηχανία. Ο Σολομών ντε Ρότσιλντ ιδρύει τη δική του τράπεζα στη Βιέννη. Στη Βιέννη, την επονομαζόμενη «Νέα Ιερουσαλήμ», οι προοπτικές ήταν αναρίθμητες, έστω και αν τα πρώτα κύματα αντισημιτισμού κανοναρχούσαν την κοινή γνώμη, έστω και αν άνθρωποι όπως ο συγγραφέας Ούγκο φον Χόφμανσταλ ή ο Καρλ Λούγκερ, ηγέτης του χριστιανοδημοκρατικού κόμματος και δήμαρχος Βιέννης, που στο όνομά του έπινε νερό ο Χίτλερ, δεν θα τους αφήσουν ποτέ να ξεχάσουν πως ένας Εβραίος θα 'ναι για πάντα Εβραίος.

Από το 1900 ως το 1938 η εβραϊκή μειονότητα ακμάζει, περιλαμβάνοντας στους κόλπους της ποικίλα ρεύματα:¹ το πρώτο, είτε για λόγους βολέματος είτε για λόγους αρχής, έχει επιλέξει την ένταξη στη χριστιανική κοινωνία και εκπροσωπείται από ονόματα όπως ο Γκούσταβ Μάλερ ή ο Άρνολντ Σένμπεργκ· το δεύτερο επιχειρεί να συγκεράσει την εβραϊκή ταυτότητα με μια ολοένα πιο έντονη εθνική ταυτότητα και έχει ως σύνθημά του

1. Το 1903 μόνο 18.000 Εβραίοι από τους 154.000 που ζούσαν στη Βιέννη πληρώνουν την εισφορά τους στην κυριότερη κοινοτική τους οργάνωση, την ΙΚΓ (Israelitische Kultusgemeinde). Και μόνο 9.000 είναι εγγεγραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους της εβραϊκής κοινότητας. Πρβλ. *Austriaca*, n° 26, 1995.

την περίφημη φράση του συγγραφέα Άρθουρ Σνίτσλερ: «Είμαστε Εβραίοι, είμαστε Αυστριακοί, είμαστε Γερμανοί». Όσοι υποστηρίζουν το ρεύμα αυτό είναι Εβραίοι στο σπίτι και Αυστριακοί έξω από αυτό, δεν ξέρουν ούτε γίντις ούτε αρχαία εβραϊκά, είναι ευπρόσδεκτοι στην καλή κοινωνία της Βιέννης και αντιμετωπίζουν μ' ένα μείγμα αλαζονείας και συγκατάβασης τους φτωχούς και απογοητευμένους Εβραίους (τους *Ostjuden*) που γλίτωσαν από τα πογκρόμ της Γαλικίας, της Πολωνίας και της Μπουκοβίνας και παραμένουν πιστοί στη θρησκεία των προγόνων τους. Τέλος, μια άλλη τάση είναι αυτή που έχει επηρεαστεί από τις ιδέες του δημοσιογράφου Τέοντορ Χερτσλ,¹ ο οποίος ονειρεύεται ένα ανεξάρτητο εβραϊκό κράτος. Μάλιστα, όταν έγινε δεκτός από τον Μπίσμαρκ, ο Χερτσλ έφτασε στο σημείο να του πει πως το πλεονέκτημα μιας τέτοιας λύσης ήταν πως θα «απάλλαζε το Ράιχ» από τους Εβραίους που ζούσαν στο έδαφός του.

Στα 1938 οι Εβραίοι της Αυστρίας (4% του πληθυσμού) ζουν κατά κύριο λόγο στη Βιέννη (το 8% των κατοίκων της, ήτοι 170.000, είναι Εβραίοι), ενώ 10.000 ακόμη είναι διασκορπισμένοι στην επαρχία. Η Βιέννη είναι η τρίτη μεγάλη εβραϊκή πόλη στην Ευρώπη. Η ακτινοβολία της είναι μεγάλη, και οι Εβραίοι, όπως ψιθυρίζεται, κατέχουν ήδη τη μερίδα του λέοντος στις τέχνες, στα γράμματα, στην αρχιτεκτονική, στη μουσική, στη γλωσσολογία.

Οι Κάλμους ανήκουν στους προνομιούχους. Η περιουσία τους, η εκπαίδευση των παιδιών τους δείχνουν ότι νιώθουν πιο πολύ Βιεννέζοι παρά Εβραίοι, ότι δεν είναι θρησκευόμενοι. Κι είναι πολλά τα σημάδια που το μαρτυρούν. Η Έλεν κι ο Φρεντ είναι γραμμένοι σε αυστριακά σχολεία, ενώ η Έλεν αλληλογραφεί με μια Γαλλίδα, τη Μονίκ Κενό, κι οι δυο κοπελίτσες συναντιούνται

1. Το *Der Judenstaat* (Το κράτος των Εβραίων) δημοσιεύτηκε το 1896.

πότε στο Επινάλ και πότε στη Βιέννη στο πλαίσιο εκπαιδευτικών ανταλλαγών.

Ο Γκυ κουνάει το κεφάλι του. Δεν του 'χε περάσει από το μυαλό να το ψάξει προς τα κει.

Ο Γκυ αφήνει στο τραπέζι κι άλλα «πειστήρια»: τρία διαβατήρια που τα παίρνω και τα παίζω στα χέρια μου σιωπηλά. Σε κίτρινο φόντο με γκρι πλαίσιο οι λέξεις *Deutsches Reich*, και κοντά κοντά ένα μεγάλο κόκκινο J κι ένας μαύρος αετός με ανοιγμένες φτερούγες που κρατάει στα νύχια του μια σβάστικα.

Το πρώτο διαβατήριο με αριθμό 18353 είναι του νεαρού Φρίντριχ Κάλμους, εκδοθέν εν Βιέννη τη 13^η Ιουλίου 1938, ενώ τα δύο άλλα ανήκουν στη Γερτρούδη Σάρα Κάλμους, με αριθμό 02852 v/39, και στον δόκτορα Ευγένιο Ισραέλ Κάλμους, με αριθμό 02853 v/39, τα οποία τους δόθηκαν μόνο το 1941, όταν επιτέλους τους χορηγήθηκε η βίζα για τις ΗΠΑ.

Για να μπορέσει να φύγει από τη Βιέννη, η οικογένεια χωρίστηκε: πρώτα έφυγαν τα παιδιά, το καθένα σε διαφορετική κατεύθυνση: οι γονείς κατάφεραν να διαφύγουν κι αυτοί, αλλά πολύ αργότερα και σχεδόν ως εκ θαύματος. Το τρένο με το οποίο έφυγαν ήταν το τελευταίο που διέσχισε τα αυστριακά σύνορα. Έχω την αίσθηση πως είμαι μάρτυρας της διχοτόμησης ενός κυττάρου.

Ανοίγω τα διαβατήρια. Οι τρεις φωτογραφίες ταυτότητας φέρουν τη σφραγίδα του Ράιχ. Η μία απ' αυτές έχει πέσει πολύ κοντά στο πρόσωπο του Φρεντ. Διαβάζω, στην τρίτη σελίδα του διαβατηρίου, την περιγραφή του νεαρού από έναν ναζί: «Ανάστημα μέτριο, πρόσωπο ωοειδές, χρώμα κόμης μαύρο, χρώμα οφθαλμών καστανό». Το βλέμμα του Φρεντ, σοβαρό, αυστηρό, βαθύ, εντελώς απελπισμένο, είναι καρφωμένο πάνω μου. Είναι

γεννημένος στις 22 Ιουλίου 1923. Εγκαταλείποντας τη Βιέννη στις 15 Ιουλίου, δεν πρόλαβε να γιορτάσει τα γενέθλια των δεκαπέντε του χρόνων με τους γονείς του. Το πρόσωπό του έχει χάσει την ανεμελιά του. Δεν θυμίζει σε τίποτα το παιδί που γελούσε πάνω στα ξυλοπόδαρά του.

Αν το 1938 ανατρέπονται τα πάντα, η αυστριακή κοινωνία ήταν καταδικασμένη να υποταχθεί στον ναζιστικό ζυγό πολύ πριν από αυτή τη χρονολογία. Ήδη στο *Mein Kampf* ο Χίτλερ διεκδικούσε την Αυστρία, όχι μόνο επειδή ήταν ο γενέθλιος τόπος του και τη θεωρούσε γερμανικό έδαφος, αλλά και γιατί εποφθαλμιούσε τον τεράστιο πλούτο της. Οι ναζί δοκίμασαν τα πάντα για να κάνουν αυτή τη χώρα δική τους, άσκησαν αφόρητη πίεση για να κλονίσουν την, πρόσφατη κι εύθραυστη, Αυστριακή Δημοκρατία, η οποία είχε διαπράξει πολλά πολιτικά και οικονομικά λάθη.¹ Όταν, το 1931, η οικονομική κρίση οδήγησε σε χρεοκοπία τις μεγάλες βιομηχανίες και το σύνολο της γερμανικής και της αυστριακής οικονομίας στην καταστροφή, η οργή του λαού έγινε φυτώριο των ναζιστικών ιδεών. Ο Χίτλερ διορίζεται καγκελάριος στις 30 Ιανουαρίου 1933, ενώ στη Βιέννη μια αδύναμη κυβέρνηση παρατηρεί απαθής τη ραγδαία άνοδο του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος.

Η φωτογραφία αυτή του 1934, που δείχνει το ζεύγος Κάλμους γερασμένο και ταλαιπωρημένο, περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο την τραγωδία που έζησε ο Ευγένιος στο πετσί του. Οι δουλειές του πρέπει να πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο: οι βιομηχα-

1. Η Αυστριακή Δημοκρατία ανακηρύχτηκε επίσημο κράτος στις 21 Οκτωβρίου 1919.

νίες αργοπέθαιναν, η ανεργία αυξανόταν, μέρα τη μέρα περισσότεροι άνθρωποι, ανήμποροι, περιέρχονταν σε τραγική θέση.

Κι αντί αυτές οι αναταραχές να ατονήσουν -και να ηρεμήσουν τα πράγματα-, γίνονται χιονοστιβάδα.

Το εμφυλιοπολεμικό κλίμα που επικρατεί στη χώρα, μαζί με τη ναζιστική βία που κυριαρχεί στους δρόμους, επιταχύνουν την πτώση του καθεστώτος.

Στις 11 Μαρτίου 1938 κι ενώ τα γερμανικά στρατεύματα έχουν συγκεντρωθεί στη μεθόριο έτοιμα να εισβάλουν και να κυριεύσουν τη χώρα, ο καγκελάριος Κουρτ φον Σούνιγκ, παγιδευμένος κι ανήμπορος, αναγγέλλει από ραδιοφώνου: «Υποτάσσομαι στη δύναμη των όπλων».

Η Αυστρία πέφτει στα χέρια του Χίτλερ χωρίς να χυθεί μια σταγόνα αίμα.

Τετέλεσται.

Το Anschluss, που σημαίνει «προσάρτηση», «ένωση», έχει συντελεστεί.

Για να γιορτάσουν το γεγονός, οι ναζί βγαίνουν στους δρόμους και σπάνε τις βιτρίνες των εβραϊκών καταστημάτων.

Την επόμενη μέρα, στις εννιά το πρωί, οι τεθωρακισμένες μονάδες του στρατηγού Γκουντέριαν περνάνε τα σύνορα. Μέσα σε λίγες ώρες 100.000 Γερμανοί στρατιώτες και 16.000 μελανοχίτωνες εισβάλλουν στην Αυστρία. Η πορεία τους προς τη Βιέννη είναι θριαμβευτική. Στο Σάλτσμπουργκ, στο Γκρατς, στο Λιντς το πλήθος τούς υποδέχεται με ουρλιαχτά και ζητωκραυγές, τραγουδώντας τον ύμνο του γερμανικού στρατού. Στους δρόμους οικογένειες που έχουν ξυπνήσει από τα χαράματα τους ραίνουν με λουλούδια φωνάζοντας «Heil Hitler».

Απ' αυτά τα λουλούδια το Anschluss θα πάρει την προσωνομία *Blumenkrieg*, «πόλεμος των λουλουδιών».

Στις 15 Μαρτίου ο Χίτλερ πραγματοποιεί θριαμβευτική είσοδο στη Βιέννη, την οποία αποκαλούσε «ακάθαρτη, διεφθαρμένη πόλη».¹

Τα δημοκρατικά κράτη της Δύσης αρκούνται να παρακολουθούν την κατάσταση σιωπηλά.

Οι ναζί εφαρμόζουν χωρίς καθυστέρηση το αντισημιτικό σχέδιο του Φύρερ.

Προβαίνουν σε μαζικές συλλήψεις Εβραίων στον δρόμο, τους βγάζουν σέρνοντας από τα μαγαζιά τους, ενώ τα αφηνιασμένα SS πέφτουν πάνω τους χωρίς οι γείτονες να παρεμβαίνουν για να τους υπερασπιστούν. Οι σκηνές που διαδραματίζονται είναι εξαιρετικά βίαιες και σκληρές: «Υποχρέωναν καθηγητές πανεπιστημίου να καθαρίσουν τους δρόμους τρίβοντας το οδόστρωμα με γυμνά χέρια, έσερναν σεβάσμιους Εβραίους με λευκή γενειάδα στους ναούς, κι εκεί νέοι άντρες, με φωνές και κραυγές, τους έβαζαν να γονατίζουν και να φωνάζουν εν χορώ: “Heil Hitler”. Στους δρόμους έπιαναν χιλιάδες αθώους σαν τους λαγούς, τους πήγαιναν τραβολογώντας στα αποχωρητήρια των στρατώνων των μελανοχιτώνων και τους υποχρέωναν να τα σκουπίσουν· οτιδήποτε μπορεί να συλλάβει μια νοσηρή, βρόμικη, γεμάτη μίσος φαντασία σε μια νύχτα οργίων ξετυλιγόταν μπροστά σου, στο άπλετο φως. Εισέβαλλαν στα σπίτια κι άρπαζαν τα σκου-

1. Στις 10 Απριλίου ο Χίτλερ πραγματοποιεί δημοψήφισμα στη Γερμανία και στην Αυστρία υπό τον έλεγχο του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος: «Συμφωνείς με την επανένωση του γερμανικού κράτους με την Αυστρία που πραγματοποιήθηκε στις 13 Μαρτίου;». 99,7% των ψηφοφόρων στην Αυστρία και 99% στη Γερμανία απάντησαν ναι.

λαρίκια από γυναίκες που έτρεμαν από τον φόβο τους – τέτοια πράγματα γίνονταν και πριν από αιώνες, στον Μεσαίωνα, όταν έμπαιναν στις πόλεις και το 'ριχναν στο πλιάτσικο το καινούριο στοιχείο ήταν η ξεδιάντροπη χαρά που έπαιρναν από τους δημόσιους βασανισμούς, από το μαρτύριο των ψυχών, από την καλοσχεδιασμένη ταπείνωση τόσων ανθρώπων».¹

Μέσα σε λίγες μέρες άρχισαν να εφαρμόζονται οι νόμοι της Νυρεμβέργης -που είχαν ψηφιστεί στη Γερμανία το 1935-, και μάλιστα με αναδρομική ισχύ.

Με νόμους και διατάγματα οι Εβραίοι εκδιώκονται από τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, τους απαγορεύεται η άσκηση του επαγγέλματος του γιατρού, του φαρμακοποιού, του δικηγόρου, η απασχόληση στον τύπο, στον τραπεζικό τομέα, στον κινηματογράφο και στις εκδόσεις, διώχνονται από πολιτικές θέσεις και διοικητικά πόστα, τα οποία στο εξής τελούν υπό την υψηλή εποπτεία των ναζί. Στις 14 Μαρτίου η εφημερίδα *Kleine Volks-Zeitung* ανακοινώνει: «Δεκαέξι χιλιάδες Εβραίοι και Αυστριακοί δημόσιοι υπάλληλοι, για τους οποίους υπάρχει η υποψία ότι τα πολιτικά τους φρονήματα δεν συνάδουν με τον ναζισμό, απομακρύνονται από τις θέσεις τους και αντικαθίστανται».

Ο Ευγένιος Κάλμους ήταν από τους πρώτους που επλήγησαν. Από τις πρώτες κιόλας μέρες χάνει τη δουλειά του. Τα παιδιά του διώχνονται από το λύκειο.

Πάνω στην απελπισία τους μερικοί διαλέγουν την αυτοκτονία. Από τον Μάρτιο έως τον Μάιο του 1938 περίπου 1.700 άτομα, Εβραίοι και μη, δηλώνουν με τον τρόπο αυτόν την αντίθεσή τους στο καθεστώς. Και καθώς ο διεθνής τύπος ξεσηκώνεται, ο Γκαίμπελς, τον Απρίλιο, με μεγάλη δόση κυνισμού, ξεκαθαρίζει

1. Στέφαν Τσβάιχ, *ό.π.*

τα πράγματα: «Αν διαβάσει κανείς τις ξένες εφημερίδες, θα πιστέψει ότι κάθε μέρα βρίσκονται χιλιάδες νεκροί Εβραίοι, κρεμασμένοι, πυροβολημένοι ή δηλητηριασμένοι. Ωστόσο σήμερα στη Βιέννη παρατηρείται ο ίδιος αριθμός αυτοχειριών με άλλοτε αλλά με μια διαφορά: παλιότερα αυτοκτονούσαν μόνο Γερμανοί, τώρα υπάρχουν και Εβραίοι που προβαίνουν σ' αυτή την πράξη».

Στις 16 Μαρτίου καταφθάνει στη Βιέννη ο Untersturmführer Άντολφ Άιχμαν.¹

Ο Χίτλερ τον είχε διορίσει υπεύθυνο για καθετί που είχε σχέση με τους Εβραίους.

Μπλε μάτια, χείλη λεπτά σαν «κοφτερές λάμες»,² μ' ένα τικ στο δεξί του μάτι, ο Άιχμαν είναι 1,76 ύψος και 33 χρονών. Μελετά τους Εβραίους όπως ένας εντομολόγος. Διάβασε την *Κατάσταση των Εβραίων* του Χερτσλ· προσπάθησε να μάθει αρχαία εβραϊκά, επισκέφθηκε την Παλαιστίνη το 1937 στην προσπάθειά του να βρει κάποια λύση για να φύγουν από τη Γερμανία.³ Αργότερα ο Άιχμαν θα διευθύνει το εγχείρημα του εγκλεισμού των Εβραίων στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς.

Στη Βιέννη ο Άιχμαν θα επιχειρήσει να αποδείξει ότι το «εβραϊ-

1. Ο ανθυπολοχαγός Άιχμαν θα αντικατασταθεί στις 21 Δεκεμβρίου 1939 από τον βοηθό του, Αλόις Μπρούνερ.

2. Σύμφωνα με τα πρακτικά της δίκης Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, Απρίλιος 1961.

3. Η Παλαιστίνη είναι τότε υπό βρετανική εντολή· η επίσκεψη κατέληξε σε αποτυχία, διότι το Ηνωμένο Βασίλειο έθεσε βέτο για τη μετανάστευση των Εβραίων.

κό πρόβλημα» είναι ευρωπαϊκό, διεθνές και πρέπει να επιλυθεί όσο γίνεται πιο ριζικά και γρήγορα. Η αποστολή του είναι να κάνει ένα «ξεκαθάρισμα», ακόμη δεν έχει αρχίσει να γίνεται λόγος για την «τελική λύση», έστω και αν η ιδέα είναι ήδη στα χαρτιά, έστω και αν, στο *Mein Kampf*, ο Χίτλερ αφήνει να εννοηθεί ότι μια ολοκληρωτική εξολόθρευση της εβραϊκής φυλής θα ήταν επιθυμητή. Όμως οι ναζί δεν έχουν φτάσει ακόμα σ' αυτό το σημείο. Θέλουν μόνο να διώξουν τους Εβραίους από την Αυστρία, με το καλό ή το κακό. Αν φύγουν με το καλό, οι Εβραίοι θα βρουν τουλάχιστον έναν τόπο να πάνε μετανάστες· αν φύγουν με το ζόρι, θα εκτοπιστούν στα εδάφη προς ανατολάς. Αμέσως μετά ο Άιχμαν, αφού κάνει απογραφή όλων των μη παραγωγικών εβραϊκών επιχειρήσεων, τις κλείνει, ενώ προχωράει στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας στη Βιέννη με την «αριοποίηση» των δομών της. Τον Άιχμαν δεν τον απασχολεί το δίλημμα του καλού και του κακού. Η μετανάστευση γι' αυτόν είναι ζήτημα λογιστικό και πρέπει να το διευθετήσει χωρίς ενοχές και τύψεις, καθώς το πρόγραμμα κατακτήσεων του Γ' Ράιχ είναι πολύ φορτωμένο, και οι Εβραίοι πάρα πολλοί.

Ο Άιχμαν συγκαλεί τους αρχηγούς της εβραϊκής κοινότητας στη Βιέννη, τον ραβίνο Μπένγιαμιν Μουρμελστάιν, τον δικηγόρο Γιόζεφ Λαίβενχερτς και τον υπεύθυνο για τα έργα κοινωνικής πρόνοιας της κοινότητας Φράντσι Λαιβ, για να τους μεταφέρει τις εντολές του Reichsführer.

Χωρίς να τους πει να καθίσουν, ο Άιχμαν τούς ανακοινώνει ότι επελέγησαν ως μέλη του *Judenrat*,¹ του οργάνου που θα εκ-

1. Εβραϊκό Συμβούλιο.

προσωπεί τους Εβραίους και θα είναι το μόνο αρμόδιο να έρχεται σε επαφή με τους υψηλά ιστάμενους ναζί. Σκοπός του Judenrat θα είναι να ενημερώνει τους Εβραίους για τα διατάγματα και τις αποφάσεις που θα λαμβάνονται από τους ναζί, καθώς και να απαλλάξει την εξουσία από τα μικροπροβλήματα, τα παράπονα, τις διαμαρτυρίες και τους κλαυθμυρισμούς του εβραϊκού λαού.

Το Judenrat θα γίνει όργανο των ναζί.¹ Οι επικεφαλής της κοινότητας αντελήφθησαν ότι οποιαδήποτε διαμαρτυρία, υπεκφυγή ή άρνηση θα τιμωρούνταν με εγκλεισμό σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Αυτό που δεν ήξεραν ήταν ότι ο Άιχμαν ήθελε να τεστάρει αυτό το μοντέλο για να το εφαρμόσει σε όλες τις ανατολικές χώρες που είχαν προσαρτήσει οι ναζί.

Ο Άιχμαν ανακοινώνει τις προθέσεις του: η Αυστρία πρέπει να μετατραπεί σε *Judenrein*, να μην έχει ούτε έναν Εβραίο στο έδαφός της. Ο Φύρερ τού δίνει περιθώριο ενός χρόνου να το πετύχει. Ο Άιχμαν κάνει τους υπολογισμούς του: η εβραϊκή μειονότητα αριθμεί χοντρικά 180.000 ψυχές· αν κάθε μήνα φεύγουν 15.000 Εβραίοι, σ' έναν χρόνο η Αυστρία θα έχει εκκαθαριστεί. Οι ηγέτες της μειονότητας σκύβουν το κεφάλι. Ξέρουν πως όλα είναι χαμένα. Καθώς οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες, που βρίσκονται σε οικονομική κρίση, είναι κορεσμένες από τους δικούς τους Εβραίους, η εισροή των Εβραίων της Αυστρίας, μετά μάλιστα από τις μαζικές αφίξεις των Εβραίων της Γερμανίας, δεν πρόκειται ποτέ να γίνει αποδεκτή. Ο Άιχμαν απαντάει πως η μπάλα είναι στο γήπεδο των Εβραίων και διευκρινίζει κάτι ακόμα: οι περιουσίες τους, χρήματα, χρυσάφι, κοσμήματα, μετοχές, θα παραμεί-

1. Ο ραβίνος Μουρμελστάιν και ο πρόεδρος Γιόζεφ Λαίβενχερτς θα κατηγορηθούν από τους επιζήσαντες για συνεργασία με τους ναζί. Στον Μπένγιαμιν Μουρμελστάιν, επιζήσαντα της Σόα, θα απαγορευτεί η είσοδος στο Ισραήλ.

νουν στην Αυστρία. «Μπορείτε να φύγετε, αλλά με άδεια χέρια».

Κι ενώ η εβραϊκή κοινότητα ανακαλύπτει πως οι ναζί δεν θα λυπηθούν κανέναν, ούτε τους Εβραίους που παρέμειναν πιστοί στη θρησκεία τους ούτε εκείνους που μεταστράφηκαν στον χριστιανισμό, η ηγεσία των ναζί ακολουθεί μια τριπλή στρατηγική, φροντίζοντας να εξοπλιστεί νομοθετικά. Τρία διατάγματα, δημοσιευμένα όλα το 1938, φέρουν τις εξής ονομασίες: «Ανακοίνωση περί των περιουσιών των Εβραίων», «Αποκλεισμός» των Εβραίων από την οικονομική ζωή και, τέλος, «Επίταξη» των εβραϊκών περιουσιών.¹

Για να διαχειριστούν τις εβραϊκές περιουσίες (το 10% των ακινήτων της Βιέννης ανήκει σε Εβραίους), επινοούν τους Oberfinanzpräsident (εφόρους-ταμίες), οι οποίοι ελέγχονται από μια επιτροπή οικονομικών. Οι Εβραίοι εξαναγκάζονται να ανοίξουν τραπεζικούς λογαριασμούς, στους οποίους οι άντρες της Γκεστάπο έχουν ελεύθερη πρόσβαση.

Η κλοπή των ακινήτων και των επιχειρήσεων μεθοδεύεται ως εξής: το ακίνητο, που μπορεί να πωληθεί μόνο σε άριο, αρχικά εκτιμάται (ή υποτιμάται...) στο μισό της αξίας του. Το Γ' Ράιχ παρακρατά από αυτό το ποσό έναν βαρύ φόρο και, αφού πραγματοποιηθεί η πώληση, το τίμημα δεν το εισπράττει ο πωλητής, απλώς κατατίθεται σ' έναν μπλοκαρισμένο λογαριασμό, από τον οποίο υποτίθεται ότι κάποια μέρα ο πωλητής θα μπορεί να το πάρει, αλλά που στην πραγματικότητα μπαίνει στο κρατικό κομμάδι. Τα δε χρήματα που βρίσκονται στο εξωτερικό, αφού μετατραπούν σε γερμανικά μάρκα, θα πρέπει να επαναπατριστούν.

Οι Εβραίοι καταβάλλουν ακόμη το Judenvermögensabgabe ή

1. Ραούλ Χίλμπεργκ, *Η εξολόθρευση των Εβραίων της Ευρώπης*, εκδ. Gallimard, 1991.

«εβραϊκό φόρο επί του κεφαλαίου», ο οποίος αντιπροσωπεύει το 20% της συνολικής αξίας της περιουσίας τους, ενώ πληρώνουν κι ένα τέλος μετανάστευσης που ανέρχεται στο 25% της συνολικής τους περιουσίας.

Η κλοπή αυτή είναι επωφελής για όλους. Οι τράπεζες εισπράττουν προμήθεια 2% για κάθε ακίνητο και καρπώνονται τους τόκους από το δάνειο που χορηγείται στον αγοραστή, οι εργάτες ελπίζουν ότι θα πάρουν τα σπίτια των Εβραίων· παράλληλα, οι αστοί θέλουν να ανακτήσουν τα ακαδημαϊκά πόστα που κατείχαν, οι βιομήχανοι προσδοκούν να πάρουν πίσω τα μερίδια αγοράς που είχαν στα χέρια τους. Μέσα σε λίγους μήνες το 50% των καταστημάτων, το 26% των βιομηχανιών και το 83% των βιοτεχνιών περνάνε σε χέρια αρίων.

Ενάμιση μήνα μετά την είσοδο των χιτλερικών στρατευμάτων στη Βιέννη ο Χέρμαν Γκέρινγκ διατάσσει τους Εβραίους να υποβάλουν στην επιτροπή οικονομικών αναλυτικούς καταλόγους των περιουσιακών τους στοιχείων: κοσμήματα, έργα τέχνης, χαλιά, όλα τα κινητά και ακίνητα αγαθά, δεν πρέπει να ξεχάσουν τίποτα, οι λίστες πρέπει να είναι εξαντλητικές. Οι λίστες δε αυτές πρέπει να υποβληθούν από τις 27 Απριλίου μέχρι τις 30 Ιουλίου.

Για τους Εβραίους το σοκ είναι μεγάλο.

Πώς είναι δυνατόν, τόσο καιρό μετά τον Διαφωτισμό, να επικρατεί ξανά τόσο σκοτάδι;...

Πίστευαν ότι ο αντισημιτισμός είχε εξαφανιστεί, και τώρα διαπιστώνουν ότι ζει και βασιλεύει.

Οι Κάλμους και οι Φιναλύ, υπακούοντας στον νόμο, υποβάλλουν τη δήλωση με τα περιουσιακά τους στοιχεία.

Βρήκαμε τους φακέλους και των δύο οικογενειών, που φυλάσσονται στα κρατικά αρχεία της Βιέννης.

Στις 28 Ιουνίου 1938 ο Ευγένιος λέει στη δήλωσή του ότι επαγγελματική του στέγη είναι ένα δωμάτιο του σπιτιού του, ότι η επαγγελματική του δραστηριότητα, μέχρι τις 27 Απριλίου 1938, του απέφερε 300 μάρκα τον μήνα κι ότι, εκτός από μερικά βιβλία και μια γραφομηχανή, δεν έχει τίποτε άλλο στην κατοχή του. Συμπληρώνει μάλιστα ότι θα επιθυμούσε να συνταξιοδοτηθεί, αφού τον έδιωξαν από τη δουλειά του (οι ιδιωτικές επιχειρήσεις είχαν σκεφτεί να παραχωρήσουν στους Εβραίους συνταξιοδοτικά δικαιώματα, αλλά τελικά υπαναχώρησαν).

Η σύνταξη που θα έπαιρνε ανέρχεται σε 152 μάρκα τον μήνα. Επειδή έχει δυο ανήλικα παιδιά, δικαιούται άλλα δέκα μάρκα για το καθένα. Αν αφαιρέσουμε λοιπόν τους φόρους και τις ασφαλιστικές εισφορές, η σύνταξή του θα ανερχόταν σε 171,92 μάρκα μηνιαίως, καθαρά.

Σύμφωνα με τη δήλωσή του, έχει στην κατοχή του 2.533 μάρκα σε μετρητά, χαλιά αξίας 1200 μάρκων (με τιμές του 1908), επάργυρα αντικείμενα, κοσμήματα και λοιπά αντικείμενα πολυτελείας συνολικής αξίας 300 μάρκων. Τέλος διευκρινίζει ότι δεν έχει κανένα χρέος κι ότι ο γιος του και η κόρη του δεν έχουν στην κυριότητά τους τίποτα να δηλώσουν.

Η περιουσία της Γερτρούδης είναι αρκετά σημαντική και ανέρχεται σε 24.443 μάρκα, περιλαμβάνοντας μετοχές στο εξωτερικό και μια ασφάλεια ζωής. Δηλώνει ακόμη ένα δαχτυλίδι, δύο κολιέ και δέκα ασημένια σερβίτσια συνολικής αξίας 1.200 μάρκων.

Στον φάκελό της περιλαμβάνεται και η ακόλουθη επιστολή με το λογότυπο της Κρατικής Επιτροπής Διαχείρισης Ιδιωτικών Περιουσιών του Υπουργείου Οικονομίας και Εργασίας, με ημερο-

μηνία 4 Αυγούστου 1938: «Διά της παρούσης αιτούμεθα, δυνάμει του άρθρου 7 της υπουργικής απόφασης της 26^{ης} Απριλίου 1936 περί καταγραφής των εβραϊκών περιουσιών, και στο πλαίσιο της άσκησης των αρμοδιοτήτων που μας παραχώρησε ο επίτροπος του τετραετούς πλάνου, όπως προτείνετε προς πώληση τα αξιόγραφα εξωτερικού που κατέχετε, συμφώνως προς την προρρηθείσα απόφαση, στο υποκατάστημα της Reichsbankstelle που βρίσκεται πλησίον της συνήθους κατοικίας σας στη Βιέννη και, σε περίπτωση που εκείνη τα δεχτεί, να της τα εκχωρήσετε. Η προσφορά σας πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός εβδομάδος από λήψεως της παρούσης».

Η Γερτρούδη έχασε όλη της την περιουσία.

Στις 21 Ιουλίου 1938 ο Φριτς Φιναλύ παίρνει το πτυχίο της ιατρικής, που φέρει την εξής σημείωση: «Εδήλωσε ότι θα αρνηθεί παντί τρόπω την άσκηση της ιατρικής επί αυστριακού εδάφους», ενώ στις 10 Αυγούστου συμπληρώνει έναν κατάλογο με τα κινητά αγαθά που έχει στην κατοχή του και δηλώνει ότι η εργασία που τον βοηθούσε να σπουδάσει του απέφερε, μέχρι τις 27 Απριλίου 1938, 80 μάρκα.

Έχει ακόμη 8.357,34 μάρκα σε μετρητά, από αξιόγραφα κατέχει πέντε μετοχές της Αυστριακής Εταιρείας Δανείων και τρεις μετοχές του Jewish Colonial Trust αξίας τριών δολαρίων· όσο για κοσμήματα, γούνες και σερβίτσια, η συνολική τους αξία ανέρχεται σε 440 μάρκα.

Συμπληρώνει ότι ο Γιόζεφ Ρόσνερ, ο οποίος διαμένει στη Vereinsgasse 26, στο δεύτερο δημοτικό διαμέρισμα της Βιέννης, του οφείλει 1.133,34 μάρκα, τα οποία του επιστρέφει σε μηνιαίες δόσεις.

Ακόμη ο Φριτς δηλώνει ότι το διαμέρισμα στο οποίο μένει (υπνοδωμάτιο, κουζίνα, λουτρό) είναι ιδιόκτητο.

Στον φάκελο του Φριτς υπάρχουν δύο ακόμη έγγραφα. Το ένα είναι μια βεβαίωση ότι ο Φριτς προέβη σε απογραφή της περιουσίας του και το άλλο είναι η στερεότυπη επιστολή που έστειλε το υπουργείο Οικονομίας και Εργασίας, με ημερομηνία 10 Αυγούστου 1938, με την οποία του ζητούσε να «προσφέρει» τους τίτλους που είχε στην κατοχή του στην τράπεζα.

Η λίστα με τα περιουσιακά στοιχεία που κατέθεσε η Άννι Σβαρτς, μέλλουσα κυρία Φιναλύ, είναι εξαιρετικά βραχεία: πάνω σ' ένα φύλλο χαρτί είναι γραμμένη η λέξη: *abgetreten*, που σημαίνει ότι όλα τα περιουσιακά της στοιχεία έχουν δημευθεί.

Την 1η Αυγούστου 1938 ο Άντολφ Άιχμαν ιδρύει το *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, το Κεντρικό Γραφείο για τη Μετανάστευση των Εβραίων. Έδρα του, στην *Theresienstrasse*, ένα κτίριο ιδιοκτησίας της οικογένειας Ρότσιλντ. Μερικοί στρατιώτες των SS, από τους πιο χειροδύναμους, ανέλαβαν να εκκενώσουν το κτίριο από το περιεχόμενό του. Μεταφέρουν τα επάργυρα σκεύη, τα χαλιά, τα έπιπλα και τους πίνακες σε μια αποθήκη, όπου πηγαίνει ο Γκέρινγκ, διαλέγει τα πιο ωραία κομμάτια και δίνει εντολή να τα πάνε σπίτι του. Κι ό,τι περισσεύει απ' αυτόν το παίρνουν οι αξιωματικοί του γερμανικού επιτελείου.

Το Κεντρικό Γραφείο είναι έτοιμο να πιάσει δουλειά.

Ο Άιχμαν χρησιμοποιεί ως εκτελεστικά όργανα τον διοικητή της αστυνομίας κι έναν εκπρόσωπο του υπουργείου Οικονομίας, για τον έλεγχο των συναλλαγών.

Ένας από τους αναγκαστικούς συνομιλητές του Άιχμαν στο *Judenrat* είναι ο Γιόζεφ Λαίβενχερτς, ο οποίος γκρεμοτσακίζεται

κάθε φορά που τον καλεί ο Άιχμαν, του υποβάλλει αναφορές, εκθέσεις ή απλά σημειώματα για την ιουδαϊκότητα, την Παλαιστίνη, τα ήθη, τα έθιμα, τις επίσημες τελετές ή λίστες με τα ονόματα των Εβραίων ανά συνοικία και δημοτικό διαμέρισμα, με το επάγγελμά τους, τις συνήθειές τους.

Οι Εβραίοι πρέπει να φύγουν, μα πού να πάνε;

Το ένα μετά το άλλο τα κράτη κλείνουν τα σύνορά τους για τους Εβραίους, οι βίζες δίνονται με το σταγονόμετρο, και μόνο στους επώνυμους δίνεται άδεια εγκατάστασης. Κανείς δεν θέλει τους Εβραίους.

Η μαζική εκδίωξη των Εβραίων από το Μεγάλο Ράιχ και οι σκηνές βίας που του περιγράφουν γεμίζουν ανησυχία τον Αμερικανό πρόεδρο Φράνκλιν Ρούσβελτ, ο οποίος προτείνει στις χώρες του ελεύθερου κόσμου μια έκτακτη σύνοδο προκειμένου να βρεθεί λύση στο εβραϊκό ζήτημα. Η Ελβετία αρνείται να φιλοξενήσει τη σύνοδο, έτσι η Γαλλία προτείνει να γίνει στο Εβιάν λε Μπαιν.

Οι εκπρόσωποι των κρατών συναντώνται λοιπόν στο Οτέλ Ρουαγιάλ, στις όχθες της λίμνης Λεμάν, στις 6 Ιουλίου 1938, και θέτουν το βασικό ερώτημα: τι πρέπει να κάνουν με τους Εβραίους τη στιγμή που, σύμφωνα με το σχέδιο του *Mein Kampf*, επιδιώκεται η εξόντωσή τους κι είναι ολοφάνερο ότι κινδυνεύουν;

Μετά από εννιά μέρες η συνδιάσκεψη του Εβιάν καταλήγει σε αδιέξοδο.

Μολονότι εκφράζουν τη συμπάθειά τους προς τους Εβραίους, κανένα κράτος, με εξαίρεση τη Δομινικανή Δημοκρατία, δεν τους δέχεται στο έδαφός του από φόβο μήπως κατακλυστεί από πρόσφυγες. Αλλά υπάρχουν και χειρότερα: η Ελβετία απαι-

τεί, προκειμένου να ξεχωρίζουν οι Εβραίοι από τους υπόλοιπους πρόσφυγες που προέρχονται από το Μεγάλο Ράιχ, να μπαίνει σαν σφραγίδα στα διαβατήριά τους ένα μεγάλο κόκκινο J. Μετά χαράς, τους απαντούν οι ναζί, κι έτσι, στις 17 Αυγούστου 1938, όχι μόνο εφαρμόζουν τη συγκεκριμένη οδηγία, αλλά απομονώνουν ακόμη περισσότερο τους Εβραίους, προσθέτοντας στις ταυτότητές τους τη λέξη «Ισραέλ» για τους άντρες και τη λέξη «Σάρα» για τις γυναίκες.

Στο τέλος της συνδιάσκεψης ο Χαΐμ Βάιτμαν, μελλοντικός πρόεδρος του Ισραήλ, ξεσπάει: «Ο κόσμος έχει χωριστεί στα δυο: από τη μία, οι χώρες όπου δεν μπορούν να ζουν Εβραίοι και, από την άλλη, οι χώρες όπου οι Εβραίοι δεν γίνονται δεκτοί».